

(Auto)biografies lingüístiques en el debat públic de la transició espanyola: quins models per afrontar moments de canvi?

Narcís Iglésias

► To cite this version:

Narcís Iglésias. (Auto)biografies lingüístiques en el debat públic de la transició espanyola: quins models per afrontar moments de canvi?. Catalonia, 2022, 30, <10.4000/catalonia.1642>. <hal-03891467>

HAL Id: hal-03891467

<https://hal.science/hal-03891467v1>

Submitted on 9 Dec 2022

HAL is a multi-disciplinary open access archive for the deposit and dissemination of scientific research documents, whether they are published or not. The documents may come from teaching and research institutions in France or abroad, or from public or private research centers.

L'archive ouverte pluridisciplinaire **HAL**, est destinée au dépôt et à la diffusion de documents scientifiques de niveau recherche, publiés ou non, émanant des établissements d'enseignement et de recherche français ou étrangers, des laboratoires publics ou privés.

HAL Authorization

Catalonia

30 | Premier semestre 2022

(Auto)biographie langagière, conscience linguistique
plurilingue, intercompréhension en contexte de
romanité

(Auto)biographies lingüístiques en el debat públic de la transició espanyola: quins *models* per afrontar moments de canvi?

Narcís Iglésias

Édition électronique

URL : <https://journals.openedition.org/catalonia/1642>

DOI : 10.4000/catalonia.1642

ISSN : 1760-6659

Éditeur

Sorbonne Université - Laboratoire CRIMIC (EA 2561)

Référence électronique

Narcís Iglésias, «(Auto)biographies lingüístiques en el debat públic de la transició espanyola: quins *models* per afrontar moments de canvi?», *Catalonia* [En línia], 30 | Premier semestre 2022, Publicat el 01 juillet 2022, Consultat el 12 octobre 2022. URL: <http://journals.openedition.org/catalonia/1642> ; DOI: <https://doi.org/10.4000/catalonia.1642>

Ce document a été généré automatiquement le 12 octobre 2022.

Creative Commons - Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International - CC BY-NC-ND 4.0
<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>

(Auto)biografies lingüístiques en el debat públic de la transició espanyola: quins *models* per afrontar moments de canvi?

Narcís Iglésias

Introducció

- 1 L'Espanya democràtica estrenava el seu nou marc legal amb l'aprovació de la Constitució a través d'un referèndum el desembre de 1978. La nova democràcia es volia construir sobre unes bases polítiques i ideològiques diferents del franquisme, que des del principi es va assentar sobre un monolingüisme programàtic i institucional. La repulsa fundacional del franquisme cap a la diversitat lingüística, la il·lustra molt bé la teoria lingüística encunyada en el *Catecismo patriótico español* de Fray Albino González Menéndez-Reigada, publicat el mateix 1939 i declarat com a llibre escolar per ordre del Ministeri d'Educació l'1 de març de 1939.

-¿Se hablan en España otras lenguas más que la lengua castellana?

-Puede decirse que en España se habla sólo la lengua castellana, pues, aparte de ésta, tan sólo se habla el vascuence, que, como lengua única, sólo se emplea en algunos caseríos vascos y quedó reducido a funciones de dialecto por su pobreza lingüística y filológica.

-¿Y cuáles son los dialectos principales que se hablan en España?

-Los dialectos principales que se hablan en España son cuatro: el catalán, el valenciano, el mallorquín y el gallego¹.

- 2 A l'hora d'explicar la nova veritat, s'havia de propagar que en realitat, a Espanya només es parlava una única llengua, tots els altres idiomes de fet ni existien, o bé eren *dialectos* a ignorar. Poc que importava que la realitat fos, en alguns territoris, completament al revés: el castellà no sols no era la llengua d'ús de la població, sinó que en els estrats populars, amb prou feines s'entenia. La bona nova *patriótica* no va ser només una

doctrina que calia aprendre, sinó també el principi fonamental d'una política unitarista contra la diversitat lingüística, sostingut i proclamat fins i tot pel mateix Franco (almenys en una ocasió) en un dels seus discursos durant la guerra².

- 3 De fet, els mateixos franquistes sabien molt bé que una cosa era el dogma i l'altra, la realitat. El cèlebre edicte del general Eliseo Álvarez Arenas, cap del Servicio de Ocupación de Barcelona, que pretenia tranquil·litzar la població catalana respecte a l'ús de la llengua reconeixia que una estratègia comunicativa monolingüista massa agressiva topava amb la realitat: «en muchos pueblos, por la desgraciada política que desde hace tiempo imperaba en Cataluña, hay quién nunca aprendió el castellano, o lo habla con dificultad»³. La majoria de ciutadans de les classes populars i mitjanes eren monolingües, que és de fet, el que reconeix amb la retòrica castrense imperant a l'època, el mateix general. Ell volia tranquil·litzar la població catalana («Estad seguros, catalanes, de que vuestro lenguaje en el uso privado y familiar no será perseguido») i en aquesta seva estratègia de persuasió, feia una certa autocrítica del comportament lingüístic dels franquistes que anaven conquerint territoris: a Catalunya, per exemple «entran en plan de conquistadores de un territorio que no era de España y que *hay que españolizar* y para lograrlo, a todo el que habla en el dialecto catalán, aún de buena fe, lo encarcelan o lo que es peor, lo maltratan de obra». El diagnòstic no podia ser més explícit: els *conquistadores* topen amb una realitat monolingüe, que maltracten per la via de la força, com reconeix el mateix general.
- 4 El franquisme va aplicar de seguida una política que va obrir una dura etapa de repressió contra la llengua i la cultura catalanes, especialment implacable durant els primers anys. A partir de la dècada de 1960, però, sota el franquisme s'obren certes escletxes, especialment importants en el món editorial, amb una etapa inaudita de traduccions al català, tot i que el règim tindrà fins a l'últim moment una estricta vigilància de totes aquelles iniciatives culturals que el podien qüestionar, ja fos en el terreny editorial, musical o acadèmic⁴.
- 5 Les forces democràtiques de la transició espanyola van haver de buscar consensos per trencar amb el franquisme i buscar uns mínims punts en comú per obrir una nova etapa, tot i que les estratègies i els equilibris de forces poguessin ser molt diferents⁵. La qüestió de les llengües va ocupar un lloc preeminent a la Constitució de 1978: l'article 3 donava caràcter d'oficialitat a llengües d'Espanya, per bé que amb un tractament asimètric entre el castellà i les altres llengües, i reconeixia que la diversitat lingüística de l'Estat era un patrimoni que s'havia de protegir i respectar. Després d'hores i hores de debats i esmenes parlamentàries de tota mena, l'article dedicat a les llengües que finalment s'aprovaria va quedar formulat en aquests termes:
 1. El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla.
 2. Las demás lenguas españolas serán también oficiales en las respectivas Comunidades Autónomas de acuerdo con sus Estatutos.
 3. La riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España es un patrimonio cultural que será objeto de especial respeto y protección.

Estat de la qüestió i objectius de l'estudi

- 6 Entre el monolingüisme del franquisme i el reconeixement legal de la diversitat lingüística consagrada per la Constitució de 1978, hi ha tot un terreny intermedi llarg i complex que en bona part, encara està per explorar. La literatura acadèmica ha tendit a

presentar els grans canvis sociolingüístics que s'han produït a l'Espanya contemporània a partir del marc legal i institucional. Diferents autors han situat la Constitució de 1978 com un moment crucial de l'inici del reconeixement de les diferents llengües a l'Espanya democràtica i com el punt final al monolingüisme d'estat que va significar el franquisme⁶. La narrativa acadèmica s'ha bastit sobre el punt de vista que ofereix la concreció d'uns articles constitucionals sobre les llengües, que posteriorment es desplegaran en diferents estatuts d'autonomia. Aquesta perspectiva situa en un primer pla el camp polític, per tot el que implica que els principals agents polítics haguessin arribat a un acord sobre el reconeixement constitucional que podien tenir les llengües. Aquesta perspectiva macro, però, limita les possibilitats interpretatives d'un període tan ric i complex com la Transició, ja que concentra tota la força del canvi en un moment fundacional (el 1978, any d'aprovació de la Constitució), el redueix a un esdeveniment polític de consens majoritari, indueix a veure l'obertura cap a la diversitat com una planificació *top-down* i oculta tota la resta d'agents implicats en una operació tan transcendent per al futur de les llengües.

- 7 La riquesa i la intensitat del debat sobre les llengües que va tenir lloc durant aquell període contrasta amb els pocs estudis (socio)lingüístics dedicats a la Transició: les llengües van ocupar un espai central en el debat públic, vehiculat per exemple a través de la premsa de l'època de totes les tendències, des dels diaris més aferrats al franquisme fins als diaris més implicats en les reformes democratitzadores. Les llengües van ser objecte d'informacions i opinions constants de tota mena divulgades en les més diverses publicacions periòdiques: s'havia de passar del monolingüisme d'estat a l'obertura cap a la diversitat lingüística (almenys en el terreny del reconeixement constitucional) i en aquest moment de canvis profunds a gran escala (social, polític, ideològic...), les llengües van formar part de les principals preocupacions de l'opinió pública de l'època, com he intentat sostenir en estudis anteriors⁷. En aquest article, em proposo mostrar que el debat públic es va alimentar de contribucions provinents del camp periodístic i polític, i ho faré centrant-me en les (auto)biografies lingüístiques que des d'aquells camps es van promoure amb una suggestiva intensitat, fins al punt que l'autobiografia lingüística esdevindrà tot un gènere dins els llenguatges periodístic i polític⁸.
- 8 Aquestes darreres dècades són moltes les disciplines que se n'han ocupat, de manera que la manera d'entendre aquest gènere pot canviar segons la metodologia o l'escola que hi ha treballat. En aquest article, li donaré un sentit ampli, en la línia de la conceptualització que en va proposar Pierre Bourdieu⁹. Aquest clàssic de la sociologia contemporània va entendre la història de vida (*histoire de vie*, que també anomena *(auto)biographie* o *trajectoire*) com la construcció social de la persona biològica dins diferents camps, en relació amb altres agents, i com el relat d'unes seqüències de vida que són triades com a *événement significatif* per un narrador, ja sigui un sociòleg, ja sigui un novel·lista. Aquest treball bourdieuà parteix d'una amplitud de mires molt suggestiva, ja que veu la història de vida com una narració que es pot haver elaborat des de finalitats acadèmiques en aquest cas, l'autor en seria un sociòleg o un etnòleg, o des de propòsits estètics o artístics en aquest cas l'autor en seria un escriptor. Davant aquesta proposta tan oberta, no és gens estrany que Bourdieu s'hagués basat en una gran pluralitat de referències acadèmiques (sobretot de filòsofs i lingüistes), completades amb citacions de diferents escriptors (Maupassant, Faulkner, Robbe-Grillet...), i amb una absència quasi total d'estudis sociològics sobre la qüestió, tot i que

el seu treball va adreçat als acadèmics de les ciències socials en general. Bourdieu es va plantejar aquest treball de manera poc previsible segons els canons acadèmics i segurament també per aquesta raó, va optar per titular-lo «l'illusion biographique».

- 9 El present article, doncs, vol entendre l'(auto)biografia lingüística en un sentit ampli, com un tipus de gènere narratiu en què la llengua es converteix en un *événement significatif* que emergeix en diferents camps / discursos (polítics, ciutadans, periodístics, artístics) durant la transició espanyola: el narrador (un periodista, un ciutadà, un polític...) tria experiències personals o d'algú proper per expressar una manera de veure la llengua o una ideologia lingüística. El conjunt de narradors i narracions són d'allò més divers: des dels anònims que passen a tenir veu pròpia a través dels mitjans, fins als polítics que argumenten davant els seus adversaris en seus tan representatives com el Congrés de Diputats, passant per diferents escriptors i creadors que les insereixen en les seves obres artístiques. El conjunt de narracions expressa una pluralitat d'actors socials que volen ser protagonistes de l'època convertint les seves experiències personals en un actiu a tenir en compte en el debat públic sobre les llengües, a compartir amb el públic una experiència dolorosa sota el vel de la crònica o de la ficció o fins i tot a orientar les decisions que els representants polítics havien de prendre.

La veu dels *altres* ciutadans: biografies lingüístiques en els reportatges periodístics de Francesc Candel

- 10 El que probablement va contribuir a popularitzar de manera significativa el gènere de les (auto)biografies lingüístiques durant la Transició va ser el llibre *Els altres catalans* de Candel. Publicat per primera vegada el 1964, va tenir una gran difusió fins als anys de la Transició: el seu autor va publicar dues obres posteriors que en volien ser una continuació, justament entre els inicis i el final allargassat de la Transició: el 1977 sortia *Algo más sobre los otros catalanes* i el 1985 es publicava *Els altres catalans vint anys després*. Aquestes dues obres de continuació es poden veure, doncs, com el resultat de la presència continuada (del seu èxit constant) d'*Els altres catalans* en el mercat cultural català i espanyol: al cap de cinc anys, d'aquest llibre, ja se n'havien fet 11 edicions, amb tiratges mitjans entre 3.000 i 5.000 exemplars, més les diferents edicions que també es van fer de la traducció castellana, apareguda per primera vegada el 1965¹⁰.
- 11 L'obra de Candel mostra els diferents models de migrants que coexistien a la Catalunya del període franquista, focalitzant el relat en persones o famílies concretes (sovint identificades amb nom i cognoms), o en col·lectius genèrics. Candel dona veu tants als migrants que no parlen mai en català¹¹, com als qui no sols l'aprenen, sinó que el parlen i tot. En aquest darrer model de migrant, hi encaixa Peret, un home nascut a les Cases Barates, fill de pares d'Almeria, que va explicar a Candel el seu procés d'aprenentatge del català: «L'he après amb la Maria del Tom... la veïna de davant de casa seva. Un dels pocs catalans que van anar a viure a les Cases Barates quan van ésser fundades». Peret declarava parlar en català a l'oficina i en altres contextos, «parlo en català, soc català»¹².
- 12 Evidentment, hi ha casos intermedis, que no sols retraten els usos i les actituds dels migrants, sinó també el context advers de l'època, que amagava el català a un nivell tan extrem que les dificultats per saber el que aquesta podia oferir eren llastimoses. Candel explica la biografia d'«un immigrant» (presentat així sense cap altre identificatiu), que entenia el català i el volia aprendre a llegir. Amb la intenció de comprar un diari català

esportiu, es va comprar el *Herald Tribune* a la Rambla i es queixava que del català escrit, no se n'entenia res¹³.

- 13 Biografies individuals a banda, l'obra de Candel també recull els comportaments lingüístics dels migrants per zones de procedència (murciàns, andalusos, aragonesos i gallecs) i en generalitza el comportament lingüístic de cada col·lectiu. Els murciàns són presentats com «els qui es llencen més intrèpidament i amb menys prejudicis a l'aventura de parlar en català». Pel que fa als «andalusos», explica la petició que uns quants andalusos van fer a un català de Can Clos perquè els ensenyés a parlar en català. En canvi, les actituds negatives queden representades per «els aragonesos», reticents a parlar en català, i «els gallecs», «dels més rebecs» a parlar català, segons el que li confessa un amic¹⁴.
- 14 Les biografies lingüístiques més complexes són les estan dedicades al que l'autor anomena «Els altres immigrants», que identifica com els professionals liberals establerts a Catalunya procedents de diferents territoris espanyols. En segons quin cas, hi dedica tot un reportatge extens. Candel retrata Enrique, «un noi que treballa en una editorial», originari de Badajoz i establert a Barcelona des de la dècada de 1950; un home nascut a Tarragona, fill d'un ferroviari de Tierra de Campos destinat a Catalunya; un catedràtic de la UB nascut a Pamplona que arriba a Barcelona el 1942; un empleat de banca originari de Saragossa que arriba a Barcelona el 1941; un decorador originari de Lugo que arriba el 1927; un traductor literari de Logronyo casat amb una catalana¹⁵.
- 15 Naturalment, a banda de la qüestió de la llengua, la lectura d'*Els altres catalans* té molts altres angles d'interès: les condicions de vida, els motius de la migració, l'accés al món laboral, etc. Ara bé, molts lectors i seguidors de Candel van veure en la seva obra un motiu per reflexionar sobre la seva pròpia biografia lingüística i verbalitzar els seus usos i actituds cap a la llengua. Candel va rebre cartes de lectors d'*Els altres catalans* on li explicaven la seva biografia lingüística. És el cas d'un catalanoparlant casat amb una murciana que fa un retrat dels seus usos lingüístics familiars: ell parla en català a la seva mare i a la seva àvia, però en castellà a la seva dona i als fills. Afirma no saber llegir i escriure en català, cosa que sí que pot fer la seva germana¹⁶. Altres lectors li van comunicar la seva biografia de manera més informal: un metge li explica que pel que veu a la consulta, a Ripoll els fills de la immigració parlen en català, tot i que calcula que un 30% de la població del poble és d'origen immigrant¹⁷. Aquests dos darrers exemples, recollits en el seu llibre *Algo más sobre los otros catalanes*, publicat el 1977 per una editorial de tanta difusió comercial com Planeta, són indicatius de fins a quin punt Candel havia contribuït a popularitzar les biografies lingüístiques i a fer-les presents en el debat públic, i no sols perquè ell mateix va narrar-ne unes quantes, sinó que el seu plantejament periodístic, adreçat al gran públic, va estimular que els seus lectors n'elaboressin la seva pròpia. Més endavant, veurem que en el camp polític, Candel també recorre una altra vegada al mateix gènere, per bé que per parlar del seu cas personal en qualitat d'actor polític i no pas de periodista d'*Els altres catalans*.

Autobiografies lingüístiques en els mitjans: lectors de premsa es posicionen

- 16 En plena Transició, doncs, el públic tenia perfectament identificat el gènere i el que se n'esperava, fins al punt que els mitjans de comunicació en van ser un dels altaveus. A través de la secció de cartes al director, els diaris van obrir les seves pàgines als seus

lectors, que també van jugar amb els codis del gènere per narrar la seva autobiografia lingüística i alhora, per posicionar-se en el debat públic sobre la llengua a partir de la seva experiència personal.

- 17 D'entre tota la premsa espanyola, comptem amb un buidatge exhaustiu d'un diari tan representatiu del període com *El País*: entre 1976 i 1982, aquest rotatiu va publicar desenes de cartes al director de tema lingüístic, sobre temes tan diversos com el nom de la llengua (*castellà* o *espanyol*), el purisme o també, la diversitat lingüística a Espanya¹⁸. Sobre aquest darrer tema, hi ha nombrosos lectors que es posicionen davant el debat públic del moment, esgrimint arguments diversos, d'autoritat, històrics, polítics... Entre aquests argumentaris, hi ha uns quants lectors que es posicionen sobre el tema de les llengües adduint la seva autobiografia lingüística. En aquests casos el gènere s'inscriu en la necessitat d'un posicionament individual dels lectors respecte a esdeveniments determinats del context social i polític. Les autobiografies que publica *El País* surten a la llum pública per qüestionar el consens general favorable a la catalanització que s'insinuava que s'obriria amb els primers passos de l'autogovern català. Aquests lectors se solen presentar com a víctimes de la pressió social a favor del català en àmbits com el món laboral.
- 18 El lector Juan J. Aguado narra la seva autobiografia i la de la seva dona en el context del debat sobre l'article 3 de l'avantprojecte d'Estatut de Catalunya:

Vine a Cataluña por motivos laborales y llevo trece años trabajando en ella. Mi lengua es el castellano. Desde hace años comprendo el catalán, aunque no lo hablo. Lo he estudiado y sigo haciéndolo. Mi mujer es también de habla castellana. Tengo un hijo nacido aquí y no pensamos cambiar de residencia¹⁹.
- 19 La seva autobiografia actua de marc perquè s'entengui el seu punt de vista sobre el procés d'elaboració de l'Estatut i la seva visió sobre les llengües. Es posiciona a favor del bilingüisme perquè «podría hacer mucho por acercar, a través del conocimiento mutuo del idioma, a las dos comunidades lingüísticas que vivimos aquí», però considera que l'Estatut que s'està preparant no va cap a aquesta direcció («desgraciadamente, las intenciones no van por este camino»). Aquesta carta del lector Aguado mereix l'adhesió total d'un altre lector, que es presenta «como trabajador inmigrante». Aquest lector explica la seva biografia personal en tercera persona, amb la voluntat de representar tot un col·lectiu

que sufrió en sí mismo y en su familia una serie de penalidades, sin cuento, que van desde la anterior marginación racista a la actual integración dictatorial, del charnego (*xarnec*), *castellà, pa i ceba* (pan y cebolla) de los tiempos de la dictadura, se ha pasado a «els altres catalans» de la «democràcia» a la catalana, donde todo andaluz quiera o no quiera tiene que hablar una lengua extraña, olvidando la suya que se extiende desde el norte de Africa a la Tierra del Fuego²⁰.
- 20 Més que una autobiografia és una narració amb voluntat de representar el col·lectiu immigrant, d'interpretar-ne les seves actituds cap al nou marc lingüístic que dibuixa la democràcia i d'atribuir a l'anunciada autonomia catalana una política lingüística d'imposició del català i de marginació del castellà. Aquesta *biografia tipus* que narra el lector del diari actua de marc argumentatiu per posicionar-se críticament respecte a una política impositiva del català que denuncia i equipara a la del franquisme respecte al castellà: «Del habla en cristiano se ha pasado al *parla clar i català*. El boicot que el idioma español está sufriendo en Barcelona jamás podrá comprenderse fuera de Cataluña, eso hay que verlo y vivirlo»²¹.

- 21 El lector Rafael Ávila presenta la seva identitat personal en relació amb la seva formació i el seu origen: «licenciado en Filosofía y Letras por Salamanca [que] resid[e] en Cataluña desde hace seis años, siendo natural de Andalucía», per defensar el seu dret de no parlar català a la feina, fet que suposa «un obstáculo casi insuperable para obtener trabajo en Andorra o en Cataluña». (S'entén que es refereix tant al seu cas personal com al de tota persona que no parli català a la feina en aquests territoris). Aquesta carta mereix una resposta del lector J.R. Serra, que li aconsella que «después de seis años, lo más correcto, lo más eficaz e incluso lo más inteligente, para un licenciado en Filosofía y Letras es que, si vive en Cataluña, aprenda catalán». Els treballadors «franceses, portugueses y andaluces» de la seva empresa «hablan catalán y así convivimos con un problema menos los hombres y las tierras de España..., perdón, de Europa»²².
- 22 D'entre les cartes publicades per *El País*, només hi ha el cas d'un lector que narra la seva autobiografia per defensar l'ús del català. El lector Burgos Baruel narra la seva participació en una manifestació de reivindicació de l'Estatut de Catalunya i subratlla el fet que cridés consignes «en mi lengua, el Estatut (*volem l'Estatut*) y pensando, en catalán, soñé con una España». L'ús personal del català en aquesta mena d'acte polític el justifica identificant-se «como español» i «catalán, nacionalista, pero, como tal, también soy español, porque ser español es ser: gallego, andaluz, aragonés, catalán, etc.»²³. La carta és sobretot una argumentació respecte a la seva manera d'entendre el que significa ser espanyol i una manera de defensar el seu ús del català en una manifestació de reivindicació catalanista. El seu posicionament identitari, el lliga a una manera d'entendre l'estructuració política de l'estat i l'existència de diferents llengües en aquest:

Ser español es sencillamente convivir todos juntos y estructurarnos libremente como Estado. Ser español no quiere decir tener que hablar sólo castellano, ni propugnar una celestial unidad carente de realidades más concretas y libres que libremente la constituya. [...] Yo estaba también el día de Sant Jordi en la plaza de Sant Jaume pidiendo, en mi lengua, el Estatut (*volem l'Estatut*) y pensando, en catalán, soñé con una España²⁴.

Argumentaris en el discurs parlamentari: les (auto)biografies lingüístiques, entre el *model* i l'*antimodel*

- 23 Més amunt s'ha apuntat que la literatura acadèmica ha presentat l'article 3 de la Constitució (i totes les lleis que en deriven en els respectius estatuts d'autonomia amb una llengua oficial pròpia) com la concreció més rellevant de la nova Espanya democràtica, ben lluny (en principi) dels principis monolingüistes del franquisme, que s'obria al reconeixement de l'oficialitat de les diferents llengües. Ara bé, abans d'arribar a l'aprovació d'aquell article constitucional, tan citat i mitificat, al llarg de més d'un any els diferents partits polítics van anar elaborant els seus argumentaris lingüístics en diferents comissions i institucions previstes dins l'anomenat període constituent.
- 24 Els discursos polítics sobre les llengües d'Espanya en el període constituent és una amalgama de discursos molt diversos des de molts punts de vista: la pluralitat de partits que els emeten, l'encara més gran diversitat de polítics que els defensen (un mateix partit podia delegar la seva representació en un polític o en un altre, segons el moment i el context del debat) i l'àmbit de decisió de cada etapa que va configurar el període

constituent. En el lapse d'una mica més d'un any (la primera comissió es reunia a l'agost de 1977 i el ple del Senat debatia l'article 3, i el ratificava, el 25 de setembre de 1978), el tema sobre les llengües es va debatre en sis òrgans o seus parlamentàries diferents, que segons el calendari i protocols parlamentaris sorgits de les corts constituents del juny de 1977: la comissió de l'avantprojecte de Constitució, les esmenes a l'avantprojecte, la Comissió d'Assumptes Constitucionals i Llibertats, el debat del ple del Congrés de Diputats, la Comissió del Senat i el ple del Senat.

- 25 El debat polític sobre les llengües, doncs, va passar per diferents etapes en què van intervenir nombrosos representants en diferents òrgans de debat i decisió que s'havien d'anar passant. L'aprovació de l'article 3, doncs, és el resultat d'un procés llarg, complex, d'una gran pluralitat d'actors i de discursos i posicionaments sobre les llengües d'allò més variat. Entre l'agost de 1977, quan la primera comissió es reuneix, i el setembre de 1978, quan el ple del Senat ratificava la proposta d'article sobre les llengües, en el lapse d'aquest període té lloc un debat amb més de 70 discursos polítics de diferent tipologia parlamentària: esmenes, torns de grup parlamentari, torns de rèplica, torns de «clarificación», torns per al·lusions personals... Per bé que tots aquests discursos representen els diferents partits polítics que en cada moment podien intervenir, el posicionament de cada partit també va quedar matisat pel representant que en cada moment intervé, per la qual cosa l'argumentari de cada partit presenta diferents tonalitats. Un mateix partit va poder arribar a tenir diferents representants segons el moment i el lloc del debat. Per exemple, la UCD, el principal partit polític espanyol del moment, va estar representada per José Luis Meilan Gil, José Manuel Paredes Grosso o Carles Sentís. Pel que fa als principals partits catalans, els socialistes van comptar amb Gregorio Peces-Barba en la comissió de l'avantprojecte i Josep Lorda en el ple del Congrés; els comunistes sempre van delegar el tema en Jordi Solé Tura; i finalment, Minoria Catalana va comptar amb Miquel Roca o Xavier Trias Fargas, segons el moment (en la comissió de l'avantprojecte el primer, i en el ple del Congrés, el segon).
- 26 Els arguments principals de cada grup parlamentari es van desplegar en el ple del Congrés i en el ple del Senat, especialment a partir de les esmenes que cada grup hi va defensar. Respecte al debat sobre les llengües, el que seria l'article 3 de la Constitució, es van arribar a presentar 21 esmenes en el Congrés, mentre que en el Senat, ja només van ser 4. Sobre el paràgraf 1 («El castellano es la lengua española oficial del Estado. Todos los españoles tienen el deber de conocerla y el derecho a usarla»), a penes hi va haver qüestionaments o propostes alternatives. En canvi, els apartats 2 i 3, relatius a l'oficialitat de «las demás lenguas españolas» i a «la riqueza de las distintas modalidades lingüísticas de España» respectivament, van ser els més controvertits i els que van merèixer l'intent de reforçar la protecció legal de les «altres» llengües per part de la majoria de grups, excepte alguna esmena d'AP i UCD, que van pretendre rebaixar-ne el contingut. Cap d'aquestes esmenes no va prosperar, però en canvi, van desencadenar nombrosos discursos parlamentaris amb posicionaments ben diversos al voltant de les llengües.
- 27 La gran majoria de discursos polítics de més gruix van tenir lloc al Congrés de Diputats entre el maig i el juliol de 1978. Cada grup va adduir arguments de naturalesa molt diversa: de caràcter històric, de caràcter jurídic, de principis polítics generals, etc. En aquest article es presentarà un tipus d'argument basat en la pròpia autobiografia lingüística de l'orador, o bé en la biografia lingüística d'alguna persona de l'entorn de

l'orador. Aquest tipus d'argument es pot inserir dins la tipologia extensa que ha desenvolupat la teoria de l'argumentació, que ha establert un tipus d'argument basat en «le modèle et l'antimodèle»²⁵. Les actituds i experiències personals dels polítics respecte a la llengua, o d'algú del seu entorn, alimenten els discursos parlamentaris de bona part dels grups parlamentaris tal com passem a veure tot seguit.

- 28 Ramon Trias Fargas és l'orador que narra de manera més extensa la seva autobiografia lingüística i ho fa, segons declara, per «apartar de toda pugnacidad y de toda dureza en la controversia». Trias Fargas rememora la seva llarga etapa fora de Catalunya i alhora, justifica el seu bilingüisme literari:

Mi infancia ha transcurrido en Salamanca; que he vivido muchísimos años en América del Sur, donde la obra de Castilla ha sido apreciada y está presente en cada momento; que suelo escribir en Cataluña en castellano lo mismo que en catalán, cosa que no siempre es bien vista por los puristas, y, en definitiva, que soy un hombre que comprende las cosas de los españoles no catalanes, no sólo con la razón, sino también con el afecto y el corazón, y, lo que es más interesante, me parece a mí, es que esto que estoy diciendo en este momento lo he dicho y lo he escrito en Barcelona siempre que ha hecho falta²⁶.

- 29 La seva biografia personal és l'argument introductori per defensar el bilingüisme, l'oficialitat del català, «el idioma débil [...] secularmente perseguido», «el derecho a utilizar nuestra lengua materna», que s'hauria de concretar en la introducció del català com a llengua vehicular de l'escola²⁷. Aquests posicionaments generals sobre el tractament que la llengua hauria de tenir en el text constitucional es tanquen amb una nova posada en escena del jo parlamentari investit per la legitimitat de l'autobiografia narrada al principi:

Con toda mi modestia... **yo os digo** que la cuestión del idioma es la llaga abierta en el costado del pueblo catalán, que mientras no se cure envenenará sin remedio nuestras relaciones. Mientras el idioma catalán sea postergado en la escuela y en la vida civil y pública, **nosotros nos sentiremos humillados y nos consideraremos postergados y despreciados**, y en tal estado de ánimo nada positivo se puede producir entre nosotros²⁸.

- 30 En aquest fragment es produeix el pas del jo parlamentari al *nosaltres* (els catalans), una gradació que es va fusionant en la mesura que l'experiència personal li permet (auto)investir-se d'autoritat davant els altres parlamentaris («yo os digo», els remarca l'orador) per poder afirmar el sentiment de trauma lingüístic de tota una comunitat, de tot un col·lectiu: «del idioma es la llaga abierta en el costado del pueblo catalán». L'orador s'erigeix en la veu del *dolor de llengua* de tot un país, que és el personal i el del col·lectiu («nosotros nos sentiremos humillados y nos consideraremos postergados y despreciados»), mentre el català sigui una llengua bandejada dels àmbits públics i institucionals.
- 31 L'autobiografia lingüística també li permet invertir-se d'autoritat per justificar la seva posada en escena, sobretot pel seu to, que no es pot copsar per les fredes paraules transcrits, sinó pels mateixos èmfasis lèxics de l'orador, que repeteix el mot «entusiasmo» fins a tres vegades al final del seu discurs²⁹. També parla en nom del col·lectiu i d'ell mateix per argumentar la seva actitud, la personal i col·lectiva, respecte a l'ús oral del castellà i del català. En aquest sentit, Trias Fargas torna a l'ús de la primera persona del plural per defensar que l'ús d'una llengua o una altra sempre serà fruit d'un acte lliure individual no condicionat pel context polític. Aquesta actitud que defensa el polític català es converteix en l'argument principal per sostenir que totes les llengües oficials tinguin els mateixos drets i deures que estableix l'apartat 1 pel castellà:

«Estamos dispuestos a hablar en castellano, pero no como Franco. Hablaremos castellano como demócratas y lo mejor que sepamos. Pero lo que no estamos dispuestos es a olvidar el catalán bajo ninguna circunstancia y en ningún momento». Trias acaba defensant l'esmena 106, que pretenia afegir a l'articulat de l'avantprojecte que «todos los residentes en dichos territorios tienen el deber de conocer y el derecho a usar aquellas lenguas [oficiales en los territorios autónomos]»³⁰.

- 32 Les autobiografies lingüístiques de Candel i Xirinachs ocupen un lloc més marginal en els seus respectius argumentaris polítics. En el cas de Candel, és més una presentació del seu perfil lingüístic personal, de la seva llengua inicial i del context d'adquisició del català: la seva trajectòria personal és mostrada com a «exemple» del tipus de votant que representa.

Este Senador – Senador catalán, pero catalán de procedencia inmigrante, cuya lengua familiar es la castellana y que debe su adentramiento en la cultura lingüística catalana a un estricto esfuerzo personal, porque Cataluña carecía de recursos para proporcionársela, desearía que ahora en adelante eso ya no ocurriera más. Ese Senador sabe también que salió elegido más que nada por esa población arribada a Cataluña desde todos los rincones del Estado español. Por ello, no hace otra cosa al presentar esta enmienda que responder a los deseos de esa población inmigrante tan catalana de sentimiento y de derecho como los propios autóctonos³¹.

- 33 Candel proposa que els immigrants puguin aprendre la llengua, que passarà a ser la de l'ambient que els envoltarà i aquesta situació crearà «una igualdad de oportunidades en lo que se refiere al uso de la lengua»³². En canvi, Xirinachs, que lamenta que estigui obligat a fer la seva intervenció en castellà en el Senat, explica la competència menor en castellà dels catalanoparlants «que estamos acostumbrados a pensar, escribir y hablar en otro idioma distinto». Xirinachs s'erigeix en l'altaveu dels ciutadans que es troben en aquesta situació i de la denúncia d'aquesta situació: «padecemos una discriminación importante», ja que «tenemos grandes dificultades de léxico y sintaxis; estamos muy frenados por culpa de esto». La limitada competència en castellà que s'atribueix a ell i als qui representa no obsta perquè es presenti com a *antimodel* del castellanoparlant tipus. Al contrari, la seva casuística personal i la dels oradors catalans són objecte d'un comentari humorístic i una autoparòdia que el seu auditori reconeix, reaccionant-hi de manera positiva amb riallades:

Creo que todos habrán sido testigos de lo mal que hablamos aquí los catalanes. Yo no me puedo comparar con el señor Villar Arregui (*Risas*).

Y me parece que en una sala tan perfecta como ésta, con unos taquígrafos tan eficientes, con un sistema de refrigeración y calefacción tan perfecto, podría haber también un sistema de traducción simultánea, como ocurre en muchas otras partes de este Madrid, por ejemplo. En este sentido y como protesta, voy a leer esta enmienda en catalán.

[traducció castellana]

Ojalá pronto todos los pueblos del Estado, cada uno en su lengua, como yo, pudieran decir de todo corazón! Visca Espanya!³³.

- 34 Trias Fargas, Candel i Xirinachs són els únics casos d'oradors que recorren a la seva autobiografia personal per elaborar els seus argumentaris lingüístics. La majoria d'oradors narren les biografies lingüístiques de persones del seu entorn proper. Els representants de partits bascos es posen de testimoni (sempre subratllen que ho coneixen de primera mà) de comportaments lingüístics que es presenten com un *model* a seguir.

- 35 Letamendia Belzuze (EE) explica el cas d'un guàrdia civil gran que havia après el basc en una ikastola i com l'ensenyava al seu net:

Yo he sido testigo del orgullo de un anciano guardia civil cuando enseñaba a su nieto euskera, de cómo le temblaba la voz de emoción cuando le enseñaba el euskera que había aprendido en la ikastola. Y he de decir también que la cultura vasca, como la cultura de los demás pueblos, no es la cultura de una raza, sino la cultura de todas las razas que integran ese pueblo por su voluntad de pertenecer a esa comunidad y formar esa comunidad. Porque las culturas se empobrecen si no las mezclan; por el contrario, se enriquecen por el intercambio de los pueblos y de las razas³⁴.

- 36 Juan María Vidarte Ugarte (PNB) explica un cas semblant, el d'una filla de guàrdia civil que està aprenent basc en una ikastola.

Conozco una hija de un miembro de la Guardia Civil —es el único caso que conozco, supongo que habrá bastantes más— que acude diariamente a la “ikastola” de Burtlete. Este es, señores Senadores, el verdadero camino de la pacificación y de la convivencia. Claro es que tengo que lamentar que esa ayuda prometida por el Ministerio de Educación y Ciencia a las “ikastolas” no le haya llegado al pueblo vasco y, en consecuencia, a esta hija de ese miembro de la Guardia Civil, que también, evidentemente, es vasca. Nada más³⁵.

- 37 Letamendia torna a recórrer a una biografia lingüística per presentar una altra situació: no la d'un parlant que du a terme un procés d'aprenentatge del basc en unes condicions totalment adverses, sinó la d'una persona que és humiliada pel fet de parlar en basc en una situació comunicativa dura i dramàtica

En fin, nosotros, los vascos, y me imagino que también los catalanes y los gallegos, respetamos profundamente el castellano y reconocemos su riqueza literaria, pero no queremos que se puedan reproducir situaciones como las que yo he tenido que vivir en base a mi condición de abogado de presos políticos (condición que tengo desde hace nueve años), que o bien eran kafkianas o bien eran patéticas; situaciones kafkianas que se han dado en procesos del Tribunal de Orden Público, en Consejos de Guerra de presos políticos vascos, en los que cuando esos presos se dirigían al Tribunal en euskera, después constaba en el acta que se habían dirigido al Tribunal en una lengua extraña [...] Situaciones patéticas que me ha tocado vivir, como la de la madre vasca que se expresaba muy mal en castellano o no se expresaba, y que había intentado comunicarse con su hijo que estaba en la cárcel; no tenía más la posibilidad de verle de muy tarde en tarde, y entonces su conversación era interrumpida por el funcionario de prisiones porque se expresaba en euskera. Esta mujer salía del locutorio llorando a lágrima viva por no haber podido comunicarse con su hijo³⁶.

- 38 Totes aquestes biografies lingüístiques s'insereixen en el context basc de la transició, fortament marcat per la violència política, amb centenars de morts.³⁷ Un mateix polític, Letamendia, mobilitza dos *models* que dialoguen amb els actors socials i polítics del moment. Si pels sectors abertzales el guàrdia civil podia representar la figura de la violència d'estat, des d'aquests mateixos sectors es narren dos models de comportament lingüístic favorable al basc protagonitzats, justament, per membres de la guàrdia civil i familiars directes seus. Alhora, la figura del funcionari de presons queda reforçada, dins la biografia de la mare d'un pres, com un agent repressor de la llengua basca en un context de màxima emotivitat i intimitat familiar: la trobada ocasional d'una mare amb el seu fill pres en un locutori de presó vigilat per un funcionari de l'estat, que exerceix la seva autoritat en contra dels drets de la mare en nom d'una raó lingüística.

- 39 Les altres biografies lingüístiques són narrades per polítics catalans, que en cap cas expressen el dramatisme dels casos anteriors. Xirinachs, més que narrar, llegeix en veu alta davant el Senat una carta que li ha fet arribar «un campesino» de Bellpuig d'Urgell, Àngel Alsina, que qüestiona a través de la veu de Xirinachs l'apartat 1 de l'article 3. Aquest pagès català s'erigeix en altaveu de «los pobrecitos de los territorios no castellanos no tenemos el derecho ni tan solo asegurado en nuestros límites, però sí tenemos preceptuadas obligaciones respecto a los que nada quieren saber de nuestra lengua»³⁸.
- 40 Per la seva banda, Carles Sentís (UCD) narra una biografia divertida i enginyosa que busca l'efecte sorpresa de l'auditori: el relat té lloc a Nova York, on dos amics catalans són identificats com a espanyols per un vianant justament pel fet de parlar en català: el context americà exclouia la possibilitat que els dos amics fossin de qualsevol país americà de llengua espanyola.

Por ejemplo, cuando yo estaba viviendo en Nueva York, un amigo mío, en la calle 42, hablaba con otro, y se les acercó un viandante que les dijo: "Ustedes, que son españoles, ¿me podrían decir dónde está el restaurante Fornos? Y dijo este amigo mío: "Pues dos bloques al Este, uno al Norte y allí está el restaurante Fornos". "Muchas gracias", le contesto el viandante. Cuando se iba, le dijo mi amigo: "Por cierto, ¿por qué ha sabido usted que éramos españoles, si en realidad no hablábamos español, sino catalán?" Y el viandante les dijo: "Pues precisamente porque hablaban el catalán he sabido que eran españoles. Porque si hubieran hablado español, hubieran podido ser peruanos, venezolanos, cubanos o, sobre todo, puertorriqueños" (Rumores). Es decir, que hay que hablar con la realidad y no con las fantasías que se han publicado estos últimos días o que se han comentado aquí mismo³⁹.

El *model*, de quin discurs polític?

- 41 En el debat parlamentari del període constituent el tractament constitucional que les llengües havien de tenir va ser debatut de manera intensa per part de nombrosos representants polítics de molts partits. D'entre els més diversos arguments adduïts, gairebé tots els representants polítics van recórrer a les (auto)biografies lingüístiques: de fet, va ser un tipus d'argument al qual van acudir tots els polítics defensors de la diversitat lingüística. En canvi, aquest tipus d'argument va ser gairebé absent entre els representants més reticents, o directament contraris, a promoure un marc legislatiu constitucional pro-diversitat. Entre aquests, només el representant d'AP, Licinio de la Fuente, va inserir en el seu argumentari castellanista una biografia lingüística: la dels migrants espanyols a l'estranger. Aquests només presentarien, segons de la Fuente, un cas anàleg al dels castellanoparlants residents en territoris bilingües. El diputat d'AP ho argumentava d'aquesta manera:

En mis contactos con la emigración española en el extranjero he podido constatar cómo quien no dominaba el idioma oficial del país quedaba condenado a los últimos puestos de la escala laboral y privado, como es lógico, de todo acceso a los puestos administrativos y a las profesiones liberales. Es un fenómeno que, en menor escala, por el hecho de haber cooficialidad, se va a repetir en España. No nos engañemos con palabras bonitas ni con utopías, la realidad es así de dura.

[...]

¿Qué va a pasar con los funcionarios, con los profesionales, con los maestros, con los profesores, con los estudiantes? Los territorios con lengua propia van a ser casi coto cerrado para ellos, mientras a la inversa, el resto de España estará abierto a

todas las posibilidades de los oriundos de esos territorios. Yo ya conozco a algunos que han tenido que cambiar de domicilio por esta razón⁴⁰.

- 42 Les biografies dels migrants espanyols a l'estranger que de la Fuente diu conèixer de primera mà li donen la base argumentativa per justificar la seva negativa a donar el caràcter d'oficialitat a les llengües altres que el castellà; segons el seu partit, només el castellà havia de ser considerat llengua oficial dins la Constitució, l'oficialitat de les altres llengües s'havia de deixar per als futurs estatuts d'autonomia.
- 43 Així doncs, són sobretot els representants polítics catalans i bascos els qui veuen en les (auto)biografies lingüístiques un tipus d'argument efectiu per als seus posicionaments polítics respecte a l'oficialitat de les llengües. Ho fan tots els principals partits catalans i bascos, però també partits d'àmbit estatal tan importants en aquells moments com la UCD, el PSOE i el PCE, que en algun moment deixen el tema de la llengua en mans d'un representant català del partit: Sentís, en el cas de la UCD; Lorda, en el cas del PSOE; i Solé Tura en el cas del PCE. En certa manera, tots aquests representants es volen erigir en la veu d'aquells qui han patit en el passat. Aquests polítics són la veu pública d'aquells grups humans que s'expressa en un context en què es passa del silenci del franquisme al dret a parlar que obre la Transició: durant aquest període es desencadena un progressiu alliberament de la paraula, que poua en la memòria individual per regar unes narratives de la identitat que cerquen la *redempció* del passat. De les (auto)biografies lingüístiques, només en prescindeixen els sectors allunyats de la dolorosa experiència de la «herida», o de la «llaga», per recuperar expressions que alguns representants catalans i bascos van fer servir davant tot el Congrés: es tractava d'argumentar la necessitat que la futura democràcia donés les eines per guarir el virus violent i devastador del monolingüisme que havia contagiats, *manu militari*, el franquisme per tots els racons de la societat i de la vida pública.

BIBLIOGRAPHIE

Fonts primàries

AGUADO, Juan J. «Los emigrantes y el catalán». *El País*, 21.2.1979.

ÁVILA, Rafael. «Castellanohabla en Cataluña». *El País*, 7.11.1979.

BURGOS BARUEL, Albert. «Cataluña y España». *El País*, 22.5.1977.

CANDEL, Francesc. *Algo más sobre los otros catalanes*. Barcelona: Planeta, 1977.

CANDEL, Francesc. *Els altres catalans vint anys després*. Barcelona, Edicions 62, 1985.

CANDEL, Francesc. *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62, 2008 [1a ed. 1964].

Constitución Española. Trabajos parlamentarios, 4 vol. Madrid: Cortes Generales, 1989 [1a ed.: 1980].

RODRÍGUEZ, Jesús. «La represión catalanista». *El País*, 23.2.1979.

SERRA, J.R. «Castellano-hablante en Cataluña y... Andorra». *El País*, 9.11.1979.

Estudis

BALLESTER, Josep. *Temps de quarantena. Cultura i societat a la postguerra (1939-1959)*. València: Universitat de València, 2006 [1a ed. 1992].

BENET, Josep M. *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995 [1a ed. 1973].

BOURDIEU Pierre. «L'illusion biographique». Dins *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 62-63, 1986, p. 69-72.

BRUMME, Jenny. «Las regulaciones legales de la lengua (del español y las otras lenguas de España y América)». Dins CANO, Rafael (ed.). *Historia de la lengua española*. Barcelona: Ariel, 2003, p. 945- 972.

CASTILLO LLUCH, Mònica; KABATEK, Johannes (ed.). *Las lenguas de España: política lingüística, sociología del lenguaje e ideología desde la Transición hasta la actualidad*. Madrid/Fránkfort: Iberoamericana/Vervuert, 2006.

CLOTET, Jaume; TORRA, Quim. *Les millors obres de la literatura catalana (comentades pel censor)*. Barcelona: Acontravent, 2010.

DEL VALLE, José (dir.). *A Political History of Spanish: The Making of a Language*. Cambridge, Cambridge University Press, 2013.

FERRANDO, Antoni; NICOLÁS, Miquel. *Història de la llengua catalana*. Barcelona: UOC, 2011.

GALINDO SOLÉ, Mireia; ROSSELLÓ PERALTA, Carles de i BERNAT BALTRONS, Francesc. *El castellà a la Catalunya contemporània: història d'una bilingüització*. Benicarló: Onada Edicions, 2021.

GALLEGO, Ferran. *El Mito de la transición: la crisis del franquismo y los orígenes de la democracia (1973-1977)*. Barcelona: Crítica, 2008.

GALLOFRÉ i VIRGILI, Maria Josepa. *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991.

GONZÁLEZ OLLÉ, Fernando. «El establecimiento del castellano como lengua oficial». *Boletín de la Real Academia Española*, 214 (1978), p. 229-280.

IGLÉSIAS, Narcís. «Ideologies lingüístiques en la premsa de la Transició: anàlisi de les cartes al director publicades en *El País*». *Circula. Revue d'Idéologies Linguistiques*, 10 (tardor 2019), p. 1-21.

IGLÉSIAS, Narcís. «Análisis crítico de las informaciones sobre las lenguas publicadas en la prensa española de la Transición». *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, vol. 25/2 (2019), p. 901-914.

IGLÉSIAS, Narcís. «La narrativa historiogràfica d'Antoni M. Badia i Margarit: una lectura crítica a propòsit de la codificació del català contemporani». Dins FÀBREGAS, Imma; PUJOL, Mercè (ed.). *Antoni M. Badia i Margarit, un exemple de la projecció de la llengua catalana*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 2022 (en premsa).

LAGARDE, Christian (ed.). *Le discours sur les "langues d'Espagne" (1978-2008)*. *El discurso sobre las "lenguas españolas" (1978-2008)*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 2009.

LEBSANFT, Franz. *Spanien und seine Sprachen in den Cartas al Director von El País (1976-1987)*. *Einführung und analytische Bibliographie*. Tübingen : Gunter Narr Verlag, 1990.

MENÉNDEZ-REIGADA, [Fray Albino González]. *Catecismo patriótico español*. Barcelona: Península, 2003 [1a ed. 1939].

MOLINERO, Carme; YSÀS, Pere. *Catalunya durant el franquisme*. Barcelona: Empúries, 1999.

MORENO FERNÁNDEZ, Francisco. *Historia social de las lenguas de España*. Barcelona: Ariel, 2005.

PERELMAN, Chaïm; OLBRECHTS-TYTECA, Lucie. *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2008 [1a ed. 1958].

ROVIRA MARTÍNEZ, Marta. *La Transició franquista. Un exercici d'apropiació de la història*. Barcelona: Pòrtic, 2014.

SÁNCHEZ-CUENCA, Ignacio. *Atado y mal atado. El suicidio institucional del franquismo y el surgimiento de la democracia*. Madrid: Alianza Editorial, 2014.

SÁNCHEZ ERAUSKIN, Javier. *El nudo escurridizo. Euskal Herria bajo el primer franquismo*. Tafalla: Txalaparta, 1994.

THOMÀS, Joan. «Franquistes catalans i llengua catalana». *Llengua & Literatura*, 9 (1998), p. 153-171.

VALLVERDÚ, Francesc. «La traducció i la censura franquista. La meva experiència a Edicions 62». *Quaderns. Revista de Traducció*, 20 (2013), p. 9-16.

YSÀS, Pere. «Ni modèlica ni immodèlica. La transició des de la historiografia». *Franquisme & Transició*, 1 (2013), p. 273-308.

NOTES

1. MENÉNDEZ-REIGADA, [Fray Albino González]. *Catecismo patriótico español*. Barcelona: Península, 2003, p. 11-12

2. L'estudi sobre la bilingüïtzació de la Catalunya contemporània dut a terme per GALINDO, Mireia et alii. *El castellà a la Catalunya contemporània: història d'una bilingüïtzació*. Benicarló: Onada Edicions, 2021, és molt eloqüent i explica molt bé les diferents etapes del procés, així com la mateixa progressió de la bilingüïtzació (des del primer aprenentatge del castellà, fins a l'extensió del bilingüisme incipient.). Pel que fa a Franco, sembla que l'única vegada que va expressar la seva ideologia lingüística en un discurs públic va ser durant la guerra, on va sostenir: «El carácter de cada región será respetado, pero sin perjuicio para la unidad nacional, que la queremos absoluta, con una sola lengua, el castellano, con una sola personalidad, la española». Declaracions de Franco del gener de 1938 publicades en un diari brasiler i publicat el 1939 en el recull *Palabras del Caudillo*; citat per BENET, Josep. *L'intent franquista de genocidi cultural contra Catalunya*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1995, p. 98; i altres autors, com BALLESTER, Josep. *Temps de quarantena*. València: Universitat de València, 2006, p. 25.

3. Edicte citat per nombrosos especialistes, com THOMÀS, Joan. «Franquistes catalans i llengua catalana». *Llengua & Literatura*, 9 (1998), p. 163-164 o MOLINERO, Carme et alii. *Catalunya durant el franquisme*. Barcelona: Empúries, 1999, p. 144.

4. Sobre les traduccions al català a la dècada de 1960, vegeu VALLVERDÚ, Francesc. «La traducció i la censura franquista. La meva experiència a Edicions 62». *Quaderns. Revista de Traducció*, 20 (2013), p. 9-16. En el magne estudi de BENET, Josep. *Op. cit.*, aquest historiador va parlar de «genocidi cultural». La repressió cultural duta a terme pel franquisme ha estat molt ben estudiada per part de diferents autors: per al cas de les Illes, vegeu els estudis de MASSOT I MUNTANER, Josep M.; per al País Valencià, BALLESTER, Josep. *Op. cit.*; per al cas del País Basc, vegeu SÁNCHEZ ERAUSKIN, Javier. *El nudo escurridizo. Euskal Herria bajo el primer franquismo*. Tafalla:

Txalaparta, 1994. També hi ha importants estudis sectorials, com el GALLOFRÉ, M. Josepa. *L'edició catalana i la censura franquista (1939-1951)* (Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991) sobre la censura en el món editorial. Tot i que a partir de la llei Fraga hi ha més facilitats per publicar en català i el nombre de publicacions augmentarà de manera molt significativa, el control sobre el món editorial a través de la censura no sols no es manté, sinó que s'intensifica: s'ha calculat que a finals dels 60, la censura afecta un 37,1% de les publicacions, amb un pic de fins al 61,5% el 1969, quan se suposa que el franquisme presenta símptomes de debilitat i es torna més flexible. Entre 1974 i 1977, encara afectava un 22,6% de les obres, segons estudi de VAN DEN HOUT citat per CLOTET, Jaume; TORRA, Quim. *Les millors obres de la literatura catalana (comentades pel censor)*. Barcelona: Acontravent, 2010, p. 12-13. En el terreny de la música, només caldrà recordar tota la censura i les prohibicions que s'apliquen sobre diferents artistes de La Nova Cançó a la dècada de 1970, també després de la mort de Franco. En el terreny acadèmic, es podria adduir el seguiment que les autoritats franquistes van dispensar a la projecció internacional d'Antoni M. Badia i Margarit, tant des de la seva primera conferència sobre llengua i cultura catalanes (Berna, 1953), com des de la seva participació en el que seria el primer congrés de catalanística celebrat a l'estranger, que va tenir lloc al final del franquisme (Estrasburg, 1973); sobre aquest cas, vegeu IGLÉSAS, Narcís a FÀBREGAS, Imma; PUJOL, Mercè (ed.). *Antoni M. Badia i Margarit, un exemple de la projecció de la llengua catalana* (Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 2022, en premsa).

5. Vegeu SÁNCHEZ CUENCA, Ignacio. *Atado y mal atado*. Madrid: Alianza Editorial, 2014, i ROVIRA MARTÍNEZ, Marta. *La Transició franquista* Barcelona: Pòrtic, 2014.

6. Vegeu GONZÁLEZ OLLÉ, Fernando. «El establecimiento del castellano como lengua oficial». *Boletín de la Real Academia Española*, 214 (1978), p. 229-280; BRUMME, Jenny. «Las regulaciones legales de la lengua (del español y las otras lenguas de España y América)». Dins CANO, Rafael (ed.). *Historia de la lengua española*. Barcelona: Ariel, 2003, p. 945- 972; i FERRANDO, Antoni i NICOLÁS, Miquel. *Op. cit.* Si bé la transició ha merescut nombrosos estudis des de la perspectiva de la història social o política com a gran moment de reforma o de ruptura (YSÀS, Pere. «Ni modèlica ni immodèlica. La transició des de la historiografia». *Franquisme & Transició*, 1 (2013), p. 273-308; i SÁNCHEZ CUENCA, Ignacio, *ibid.*), amb prou feines s'han dedicat estudis a aquest període per part de les històries de la llengua de referència en l'àmbit català i espanyol: o bé no se n'han ocupat, o bé ho han fet de passada, sense presentar cap balanç global del període (MORENO FERNÁNDEZ, Francisco. *Historia social de las lenguas de España*. Barcelona: Ariel, 2005; del VALLE, José. *A Political History of Spanish: The Making of a Language*. Cambridge, Cambridge University Press, 2013; i FERRANDO, Antoni i NICOLÁS, Miquel. *Història de la llengua catalana*. Barcelona: UOC, 2011). Tot i ser un període de gran transcendència per a l'esdevenir de les llengües, els estudis o monografies que des d'aquesta perspectiva, s'hi han dedicat són escassos (CASTILLO LLUCH, Mònica i KABATEK, Johannes. *Las lenguas de España: política lingüística, sociología del lenguaje e ideología desde la Transición hasta la actualidad*. Madrid/Frànfort: Iberoamericana/Vervuert, 2006; LAGARDE, Christian (ed). *Le discours sur les «langues d'Espagne» (1978-2008). El discurso sobre las «lenguas españolas» (1978-2008)*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 2009).

7. Vegeu IGLÉSAS, Narcís. «Ideologías lingüísticas en la prensa de la Transición: análisis de las cartas al director publicadas en *El País*». *Circula. Revue d'Idéologies Linguistiques*, 10 (tardor 2019), p. 1-21; i «Análisis crítico de las informaciones sobre las lenguas publicadas en la prensa española de la Transición». *Estudios sobre el Mensaje Periodístico*, vol. 25/2 (2019), p. 901-914.

8. Les autobiografies lingüístiques també seran presents en el camp artístic, a través d'obres literàries o musicals, però per qüestions d'espai no me n'ocuparé en aquest estudi i deixo aquesta recerca per a futurs estudis.

9. Vegeu BOURDIEU, Pierre. «L'illusion biographique». Dins *Actes de la recherche en sciences sociales*, vol. 62-63, 1986, p. 69-72.

10. El primer embrió del llibre neix amb la publicació de l'article de Candel "Los otros catalanes", publicat a la revista *La Jirafa* el 1958. No ha estat fins al 2008 que se n'ha publicat la primera edició no censurada, amb pròleg de Najat el Hachmi: *Els altres catalans*. Barcelona: Edicions 62, 2008.
11. Com la família Bonillas, procedent de las Cuevas. Van tenir vuit fills, tots nascuts a Catalunya, excepte els dos grans. Els pares, i sis dels seus vuit fills, no parlaven català, vivien a les Cases Barates (CANDEL, Francesc. *Els altres catalans*. Op. cit., p. 94-95). Aquestes informacions, les dona el mateix autor en el llibre *Algo más sobre los otros catalanes*. Dos dels fills parlen en català segons les persones i les circumstàncies. El petit va ser un gran sardanista i li agradava el teatre català.
12. CANDEL, Francesc. *Els altres catalans*. Op. cit., p. 92-93.
13. *Ibid.*, p. 130.
14. *Ibid.*, p. 101, 105 i 131. L'autor arriba a sostenir una generalització respecte al conjunt de «els immigrants»: «a l'immigrant el català no li és necessari», p. 129.
15. Vegeu CANDEL, Francesc. *Els altres catalans*. Op. cit. p. 357-374.
16. Carta de 1964, reproduïda per CANDEL, Francesc. *Algo más sobre los otros catalanes*. Barcelona: Planeta, 1977, p. 92-93.
17. Candel explica la seva presentació *Els altres catalans* del llibre a Ripoll, davant una sala plena, segons el que ell mateix explica (*Ibid.*, p. 86).
18. Vegeu-ne el buidatge bibliogràfic de LEBSANFT, Franz. *Spanien und seine Sprachen in den Cartas al Director von El País (1976-1987)*. Tübingen: Gunter Narr Verlag, 1990.
19. AGUADO, Juan J. «Los emigrantes y el catalán». *El País*, 21.2.1979.
20. RODRÍGUEZ, Jesús. «La represión catalanista». *El País*, 23.2.1979.
21. *Ibid.*
22. ÁVILA, Rafael. «Castellanohabla en Cataluña». *El País*, 7.11.1979; resposta de SERRA, J.R. «Castellano-hablante en Cataluña y... Andorra». *El País*, 9.11.1979
23. BURGOS BARUEL, Albert. «Cataluña y España». *El País*, 22.5.1977.
24. *Ibid.*
25. PERELMAN, chaïm; OLBRECHTS-TYTECA, Lucie. *Traité de l'argumentation. La nouvelle rhétorique*. Bruxelles: Éditions de l'Université de Bruxelles, 2008, p. 488-495.
26. *Constitución Española. Trabajos parlamentarios*. Madrid: Cortes Generales, 1989, vol. I, p. 866-867.
27. «No vamos a obligar a ningún niño de ambiente familiar idiomático castellano a estudiar en catalán... La lengua materna debe respetarse, como es lógico, para los unos y para los otros» (*Ibid.*, p. 866-867). Ramon Trias Fargas (Barcelona, 1923 – El Masnou, 1989) estudià dret a Colòmbia, on s'havia exiliat la seva família el 1939, i va obtenir el *Master of Arts in Economics* per la Universitat de Chicago el 1950, any del seu retorn a Barcelona. Va ser catedràtic d'Economia Política i Hisenda Pública a la Universitat de València (1962) i d'Hisenda Pública a la de Barcelona (1969). El 1975 va fundar el partit liberal Esquerra Democràtica de Catalunya, que el 1978 es va integrar a Convergència Democràtica de Catalunya. Va ser diputat del parlament espanyol (1977, 1979 i 1982), també va ser senador per Barcelona (1986) i regidor a l'Ajuntament de Barcelona (1983). Entre 1980 i 1982 va ser Conseller d'Economia i Finances de la Generalitat de Catalunya, càrrec que tornaria a ocupar el 1988.
28. *Ibid.*, p. 866-867; la negreta és meua.
29. «Esta enmienda yo admito que tal vez la he redactado llevado por el *entusiasmo*, que es ese *entusiasmo* de una persona que ha vivido fuera de Cataluña muchos años, que quiere a Cataluña, pero que también quiere al resto de España y, por lo tanto, siente con *entusiasmo* las cosas de España y Cataluña, pues las cosas de Cataluña son cosas de España, quiérase o no» (*Ibid.*, p. 866-867; el subratllat és meu).
30. *Ibid.*, p. 866-868.
31. *Ibid.*, p.1669/3253

32. *Ibid.*, p. 1669/3253. Francesc Candel i Tortajada (Casas Altas, 1925-Barcelona, 2007) emigrà a Barcelona amb la seva família quan tenia dos anys. El 1939 hagué de deixar l'escola i començà a treballar en oficis diversos. Autodidacte, començà a publicar els anys cinquanta, en què també s'inicià com a periodista. El seu compromís social l'involucrà en la política. Del juny del 1977 al desembre del 1978 fou senador per l'Entesa dels Catalans i del 1979 al 1983 regidor a l'Ajuntament de l'Hospitalet de Llobregat com a independent per aquest partit. És autor de més de cinquanta llibres, que van des de la crònica social a les memòries i autobiografies, passant per les novel·les.

33. *Ibid.*, p. 2865-2866/4493-4494. Lluís Maria Xirinacs i Damians (Barcelona, 1932-Ogassa, 2007) va ser sacerdot i polític. El seu compromís polític antifranquista el portà a la presó (1972 i 1974-75). Dugué a terme diverses accions pacífiques de protesta en demanda d'amnistia i pel restabliment de les llibertats: plantades davant la Presó Model de Barcelona exigint l'alliberament dels presos polítics, tres vagues de fam (1970-71, 1972 i 1973-74) i l'organització, amb altres, de la Marxa de la Llibertat (1976). Fou candidat al premi Nobel de la pau entre el 1975 i el 1977. Va ser senador independent per Barcelona (1977-78). Pròxim a l'independentisme revolucionari, el 1980 encapçalà la candidatura al Parlament de Catalunya pel Bloc d'Esquerra d'Alliberament Nacional, que no va obtenir representació parlamentària. Va ser autor de diversos llibres sobre política i religió, i va assajar formes alternatives d'organització econòmica al capitalisme properes al cooperativisme.

34. *Ibid.*, p. 894. Francisco Letamendia Belzunce va néixer a Sant Sebastià el 1944, fill d'una família acomodada i de tradició monàrquica. Va estudiar Dret i va ser professor de Ciència Política a la UPV. Membre d'ETA, EE i HB. Autor de nombrosos llibres sobre història del nacionalisme i sobre política. De la seva etapa de diputat en el període constituent, en va publicar dos llibres: *Denuncia en el parlamento*. Edit. Txertoa, 1978; *El no vasco a la reforma*. Edit. Txertoa, 1979. Durant el període constituent, en qualitat de representant d'EE, va formar part de Grup Parlamentari Mixt.

35. *Ibid.*, p. 1669/3253. Vidarte de Ugarte presenta aquesta biografia no «com una anècdota, sino un hecho absolutamente histórico». Juan María Vidarte de Ugarte (Bilbao, 1929 - Bilbao, 2017) fou advocat i polític. Va ser escollit senador el 1977 en qualitat d'independent per la plataforma electoral formada pel PNB, PSE i ESE. Mai va militar en cap partit, tot i ser proper al món del PNB. Fou escollit degà del Col·legi d'Advocats de Biscaia (1979-1987), membre del Consell General de l'Advocacia Espanyola (1979-2002) i president de l'Associació Pro-Drets Humans de Biscaia el 1982.

36. *Ibid.*, p. 894.

37. Entre 1975 i 1982, SÁNCHEZ CUENCA, Ignacio. *Atado y mal atado*. Op. cit. p. 337, ha comptat fins a 677 víctimes mortals, «de las cuales 174 perdieron la vida a causa de la actividad represiva del Estado y el resto a causa de violencia política, fundamentalmente terrorista... las ramas diversas de ETA son responsables del 70 % de todas las muertes [de violencia política]».

38. La carta que llegeix el senador català és aquesta: «El texto equivale a decir que a los catalanes, en nuestras relaciones públicas y privadas, incluso dentro de nuestra Catalunya, cualquiera tendrá el derecho absoluto de hablarnos exclusivamente en castellano y cada uno de nosotros tendrá la inexcusable obligación de entenderlo. Dentro de nuestra propia comunidad la cosa queda así consagrada porque la Constitución dice: "Todos los españoles". Según este artículo, los que hablan castellano no tienen ninguna obligación de conocer el idioma del territorio Autónomo donde residen pero sí el derecho a hablar a todos en castellano. En cambio, los pobrecitos de los territorios no castellanos no tenemos el derecho ni tan solo asegurado en nuestros límites, pero sí tenemos preceptuadas obligaciones respecto a los que nada quieren saber de nuestra lengua. Es necesario que el Senado impida la aprobación de este artículo tal como ha quedado redactado por el Congreso, pues si luego el futuro Estatuto de Cataluña quiere salvar esta incongruencia e intenta eludir este precepto de la Constitución, el Estatuto no podrá ser aprobado, por inconstitucional». I acaba: «Comprensión, señores. Los gallegos, los vascos y los castellanos (sic) no somos separatistas. Sólo pedimos a los otros parlamentarios que nos comprendan y no hagan

el juego a los separadores. Este campesino, diciendo esto, ha ejercido su soberana preocupación por todos los pueblos del Estado y por unos momentos se ha sentido Senador. Hagámosle caso. La alternativa propuesta es muy simple» *Ibid.*, p. 1561 / 3145.

39. *Ibid.*, p. 1956. Carles Sentís i Anfruns (Barcelona 1911-Barcelona 2011) va ser periodista i polític. Va treballar en diaris com *La Publicitat*, *ABC*, *La Vanguardia* o *El Correo Catalán*, amb llargues etapes com a corresponsal a París i a Nova York. Va ser director d'EFE el 1963, del diari *Tele/Exprés* el 1966 i de Ràdio Barcelona el 1972. En el terreny polític, va exercir diferents càrrecs en institucions molt diferents: va ser secretari de Martí Esteve durant el període republicà, va treballar per als serveis d'informació de Francesc Cambó, a favor del bàndol franquista, va ser secretari de Rafael Sánchez Mazas en l'etapa ministerial i director general de premsa durant el franquisme. Va ser conseller de la Generalitat de Catalunya provisional (1977-1980). Va ser escollit diputat per Barcelona per la UCD en dues ocasions (1977 i 1978), del qual partit va ser secretari general a Catalunya. El 1982 va ser nomenat conseller del Regne.

40. *Ibid.*, p. 883-884. Licinio de la Fuente y de la Fuente (Noez, Toledo, 1923-Madrid, 2015) va ser advocat de l'estat, amb diferents càrrecs en l'administració franquista, fins a arribar a ministre de Treball (1970-1975); també va sonar com a president del govern espanyol. Diputat per AP, durant el període constituent, va presentar nombroses esmenes i va defensar amb especial bel·ligerància aquelles que van fer referència al terme de les nacionalitats i a l'oficialitat de les llengües.

RÉSUMÉS

Les (auto)biographies langagières sont devenues un genre en voie d'éclosion lors de la transition espagnole, en grande partie grâce à la diffusion de différentes œuvres de Francesc Candel. Durant ces années-là, des citoyens anonymes et des représentants politiques de la quasi-totalité de l'échiquier parlementaire ont raconté leur propre autobiographie linguistique ou la biographie d'un proche pour se positionner dans le débat public et si possible, conditionner le débat politique de la période constituante (1978). Il était généralement accepté que le monolinguisme qui avait caractérisé le franquisme ne pouvait pas faire partie de l'Espagne démocratique. La transition espagnole a été une période de débats longs et variés sur les langues, produits principalement dans le domaine du journalisme et de la politique.

Language (auto)biographies became a burgeoning genre during the Spanish transition, largely thanks to the dissemination of various works by Francesc Candel. During those years, anonymous citizens and political representatives from almost all the parliamentary spectrum recounted their own language autobiography or the biography of a close person in order to position themselves in the public debate and, if possible, to condition the political debate of the constituent period (1978). It was generally accepted that the monolingualism that had characterised Francoism could not be part of democratic Spain. The Spanish transition was a period of long and varied debates about languages, generated mainly in the field of journalism and politics.

INDEX

Mots-clés : autobiographie langagière, idéologies linguistiques, biographie langagière, transition espagnole, langage journalistique, langage politique

Keywords : language (auto)biographies, language ideologies, Spanish transition, journalism language, political discourse

AUTEUR

NARCÍS IGLÉSIAS

Universitat de Girona

narcis.iglesias[at]udg.edu